

آسیب شناسی رویه های موجود جهت رسیدگی به جرائم در بازار سرمایه و ارائه راهکارهای بهبود

دکتر حبیب اله نخعی

استادیار گروه حسابداری، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی، بیرجند، ایران. (نویسنده مسئول).
habibollahnakhaei@yahoo.com

زهرا رجبی

دانشجوی کارشناسی ارشد حسابداری، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی، بیرجند، ایران.
zahra.rajabi.1515@gmail.com

علی طوری

دانشجوی کارشناسی ارشد حسابداری، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی، بیرجند، ایران.
toori.msh81@yahoo.com

چکیده

دستیابی به رشد اقتصادی، توسعه پایدار و تخصیص بهینه منابع مستلزم وجود یک سیستم مالی کارا می باشد که بتواند با کمترین هزینه، بهینه ترین تخصیص منابع را صورت دهد. مهمترین خصایص بازار مالی ایران عدم وجود ابزارها و نهادهای مالی قوی و بانک محور بودن آن به دلیل عدم حضور یک بازار سرمایه کارآمد می باشد که این امر منجر به کنترل و دخالت های همه جانبه دولت در فعالیت های اقتصادی و مالی گردیده است. جرم های علیه بازار سرمایه، ارزش ها، بایدها و نبایدهای نظام اقتصادی را نقض کرده و به چالش می کشند. به واسطه ارتکاب این رفتارهاست که رقابت عادلانه، اعتماد میان کنشگران بازار سرمایه و شفافیت در اطلاعات، دچار آسیب جدی می شوند. این تحقیق بر آن است که ضمن بررسی رویه های موجود جهت رسیدگی به جرائم در بازار سرمایه به بیان راهکارهایی برای تقویت کارایی آن بپردازد. متدلوژی این مقاله عبارت است از تحلیل توصیفی چالش های بازار پول و رویه های موجود جهت رسیدگی به جرائم در بازار سرمایه بوده است. نتایج این تحقیق بیانگر این واقعیت می باشد که علت اصلی توسعه نیافتگی بازار مالی ایران عدم استفاده از ابزارهای نوین تأمین مالی نمی باشد، بلکه ساختار نامناسب سازمانی و عدم حضور استانداردهای نظارتی می باشد. مطالعات انجام شده در زمینه بازار پول و سرمایه کشور نشان می دهد که بازار سرمایه کشور توسعه نیافته می باشد و نیاز به بررسی و آسیب شناسی دارد. لازم به ذکر است که نتایج این بررسی می تواند به عنوان یک توصیه سیاستی برای سیاستگذاران و برنامه ریزان کشور و بانک مرکزی مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: آسیب شناسی، جرائم بازار سرمایه، رویه های رسیدگی به جرائم، ارائه راهکار.

مقدمه

دنایای معاصر، اقتصاد مبتنی بر بازار را به منزله راه حل و روش غالب و موفق ساماندهی اقتصاد جوامع پذیرفته است. نظریه پردازان اقتصادی درباره مزایای نظام اقتصادی مبتنی بر بازار در مقابل نظام های اقتصادی سوسیالیستی و برنامه ریزی شده بسیار سخن گفته اند. دلیل اصلی حمایت آنها از بازار در مقابل اقتصاد برنامه ریزی شده، این است که تنوع، کثرت و تغییر مداوم تعاملات و روابط اجتماعی، برنامه ریزی متمرکز و یک سو به برای اقتصاد را تقریباً غیرممکن کرده است (اسدی و همکاران، ۱۳۹۸).

در اقتصاد جدید، نظام بازار، نظامی پیچیده و ناقص محسوب می شود که مراقبت از آن برای حمایت از مشارکت کنندگان و حفظ انسجام و اعتبار اقتصاد ملی ضروری است (باقری و همکاران، ۲۰۱۳). رسایی بازار در برخی زمینه ها ملموس تر است، یکی از نارسایی های اصلی نظام بازار این است که ابزاری برای تضمین دسترسی برابر و عادلانه همه مشارکت کنندگان به اطلاعات صحیح و کافی در اختیار ندارد و قادر نیست با ابزارهای موجود و دست نامرئی خود از اشاعه اطلاعات غلط یا سوءاستفاده از اطلاعاتی که برخی مشارکت کنندگان به دلیل موقعیت خود به دست آورده اند، پیشگیری کند.

در قلمرو بازار سرمایه به موجب بند ۳ ماده ۱ قانون پیش گفته، شاخص ترین فعالیت، داد و ستد اوراق بهادار است که برای انجام آن کنشگران متعددی نقش ایفا می کنند مانند کارگزار، بازارگردان، مشاور سرمایه گذاری. طبیعتاً، فعالیت هر یک از آنان بر اقتصاد و نظام بازار تأثیرگذار است. به همین جهت، قانونگذار برای ایفای نقش این فعالان اقتصادی به شکل مطلوب به هنجارگذاری مبادرت ورزیده است تا از رهگذر رعایت آنها نظم اقتصادی در بازار سرمایه برقرار و تضمین شود (مومنی و همکاران، ۱۳۹۵).

بزهکاری علیه بازار سرمایه مانند دیگر رفتارهای مجرمانه اقتصادی نیرنگ مداراست. به واسطه ارتکاب این پدیده اسباب پنهان کردن و نادیده گرفتن حقیقت و ایجاد و وضعیت نابرابر میان مرتکبان جرم و بزه دیده و همچنین سوء استفاده از موقعیت ها به زیان بزه دیده فراهم می آید. به این سان، با ارتکاب این رفتارها ارزش های بنیادی حاکم بر این بازار نقض شده و چالش های متعددی در فرایند داد و ستد سرمایه ایجاد می شود (گسن، ۱۳۹۲).

قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران، در راستای حمایت از حقوق سرمایه گذاران و حفظ و توسعه بازار شفاف در تاریخ ۱۳۸۴/۹/۱ مورد تصویب مجلس شورای اسلامی قرار گرفته است. جرم انگاری های جدید صورت گرفته در این قانون به جز چند مورد اندک، قبلاً مورد توجه مقنن قرار نگرفته بود و با گسترش هم هجانبه بازار اوراق بهادار ضرورت تصویب مقرراتی جامع به همراه ضمانت اجرای انضباطی و کیفری آن بیش از پیش مورد عنایت قانونگذار قرار گرفت. در فصل ششم قانون بازار اوراق بهادار به جرایم و مجازاتها اشاره شده و ضمانت اجرای مخالفت با این قوانین را در قالب ۱۹ عنوان مجرمانه تحت ۵ ماده بیان شده است (برهانی و نوری، ۱۳۹۶).

عباسی لاهوردی و نقیسی (۱۳۹۹)، به تحلیل مهم ترین جرایم بازار اوراق بهادار، فلسفه جرم انگاری و مبانی حقوقی آن پرداختند و سعی آنها بر این بود که قوانین و رویه قضایی در رسیدگی به جرایم بورسی مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد؛ به نحوی که بتوان نقاط ضعف و نقاط قوت قانون و رویه را مشخص نموده و راهکارهایی جهت تقویت نقاط ضعف و حفظ نقاط قوت ارائه دادند.

نیازپور (۱۳۹۶)، تکالیف سازمان بورس و اوراق بهادار در زمینه پیشگیری از جرم را مورد بررسی قرار دادند. آنها تکالیف پیشگیرانه سازمان بورس و اوراق بهادار در زمینه علت شناسی جرم ها را (۱)، اتخاذ تدابیر پیشگیرانه ماهوی (۲) و تدوین آیین پیشگیرانه (۳) سخن به میان می آید تا به این واسطه چرایی واگذاری مأموریت پیشگیری از جرم های علیه بازار سرمایه به نهاد مذکور و قلمرو این تکالیف شناسایی کردند.

با عنایت به اهمیت بسیار اوراق مالی و کالاها در حفظ حیات اقتصادی کشورها و همچنین، ضرورت حمایت از حقوق مصرف کنندگان و صاحبان سرمایه، عموماً دولت ها به تنظیم مقررات و قواعد راجع به بازار مالی یا بورس پرداخته اند؛ این موضوع، در راستای فراهم نمودن کسب آگاهی های اساسی و مناسب برای طرف های معامله و ارائه شرایط مطلوب در انجام و اجرای عملیات مالی به شکل شفاف و تضمینی، با کنترل دلال ها و واسطه ها در راستای رفع هرگونه فریبکاری احتمالی یا برپایی معاملات نامشروع انجام می پذیرد. بی گمان، نبود نظارت ها، صدمات و آسیب های شدید اقتصادی را در پی خواهد داشت و امنیت بازار مالی را به مخاطره می افکند (نیازپور، ۱۳۹۶). در این پژوهش، هدف آسیب

شناسی رویه های موجود جهت رسیدگی به جرائم در بازار سرمایه و ارائه راهکارهای بهبود می باشد. تا ضمن بررسی رویه کشف جرائم بازار سرمایه، مستندسازی و پیگیری جرائم بازار سرمایه، فرایندهای پیگیری در نظام قضایی با تاکید بر موضوع پیگیری نیابتی و جمعی سازمان بورس و همچنین بررسی آن در دادگاه های قضایی (با تاکید بر نقاط قوت و ضعف دادگاه های فعلی ویژه جرائم بورسی) تحلیل و بررسی شود.

مفهوم شناسی جرایم بازار سرمایه تعریف جرم اقتصادی

مهمترین مشکل در شناسایی جرایم اقتصادی، تعریف آن است. این جرایم با برخی دیگر از جرایم، تعاریف مختلف و متعددی ارائه شده است. معمولاً «جرم اقتصادی» تشابه و نزدیکی مفهومی دارد. جرم هایی که برای دستیابی به یک امتیاز مالی ارتکاب می یابند جرم های اقتصادی می نامند. البته این مانع از آن نیست که از گذر ارتکاب این جرم ها امتیازهای غیرمالی نیز حاصل شود. جرم انگاری در این حوزه همچنین در پی حمایت از ارزش ها و نیز سرمایه هایی مانند حسن نیت، صداقت، کارکرد صحیح نهادهای اقتصادی، رقابت آزاد و امنیت در امور تجاری و مبادلات اقتصادی است (قورچی بیگی، ۱۳۹۴). تعاریف ارائه شده از جرایم اقتصادی زیاد است ولیکن هر کدام از آنها به جنبه هایی از ماهیت جرم اقتصادی و عناصر متشکله آن اشاره نموده است. هر کس به فراخور حوزه کاری و مطالعات علمی خود تعریفی از جرم اقتصادی ارائه داده است. لذا تعاریف ارائه شده از دیدگاه حقوق کیفری ماهوی با تعاریف ارائه شده از دیدگاه جرم شناسی و یا سایر رشته ها متفاوت است. بنابراین هیچ تعریف برگزیده جامع و مانعی در این خصوص وجود ندارد. برخی تعاریف نیز تنها به ذکر ویژگی ها و ضوابط جرایم اقتصادی پرداخته است. از همین جهت عده ای به جای پرداختن به تعریف جرم اقتصادی به بیان ضوابط و معیارهای شناخت این دسته از جرایم پرداخته اند (میرسعیدی و زمانی، ۱۳۹۲). با توجه به تعاریف مختلف و متعدد این جرایم در اینجا تنها به دو تعریف از جرایم اقتصادی بسنده مینماییم. جرم اقتصادی ذکر فعالیت مجرمانه عمدی است که مرتکب به واسطه جایگاه خاص و با بهره گیری از دانش و اطلاعات خود و نیز وسایل و شیوه های ویژه، با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری مرتکب می شود و آن فعل نیز نتایج شدیدی را به دنبال دارد.

تعریف جرایم بورسی

جرایم بورسی نیز مانند جرایم اقتصادی تعریف مشخص و واحدی ندارد. به طور کلی هر فعل یا ترک فعلی که در حوزه بازار سرمایه کشور ارتکاب یابد و در فصل ششم قانون بازار اوراق بهادار ذکر گردیده باشد، در حوزه جرایم بورسی گنجانده می شود. در قانون بازار اوراق بهادار حداقل ۱۷ رفتار، دارای عنوان مجرمانه تلقی گردیده و مورد جرم انگاری قرار گرفته است. لذا به نظر می رسد هرگاه شخصی مستندات مجعول خود را به سازمان بورس ارائه نماید به استناد ماده ۴۷ قانون یادشده مرتکب جرم بورسی موضوع این ماده شده است. لیکن هرگاه همین مستندات به سایر نهادهای نظارتی خارج از بازار سرمایه ارائه گردد، جرم بورسی نبوده و عنوان عام جزایی دارد (هوساک، ۱۳۹۶). بنابراین شاید بتوان گفت در حال حاضر مهمترین ضابطه برای تعیین جرایم بورسی از غیر آن، ذکر عناوین مجرمانه بورسی در فصل ششم این قانون است. در مواردی نیز رفتارهایی توسط قانون گذار جرم انگاری شده که مستقیماً در فصل ششم قانون بازار اوراق بهادار ذکر نشده است لکن در قانون مربوطه ضمانت اجرای آنها به فصل ششم این قانون احاله گردیده است. به عنوان نمونه ماده ۱۶ قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید (مصوب ۱۳۸۸) خودداری اشخاص تحت نظارت از ارائه اطلاعات، اسناد، مدارک و... به سازمان را با شرایطی جرم انگاری نموده و در مقام تعیین مجازات موضوع را به صدر ماده ۴۹ قانون بازار

احاله نموده است (یاوری، ۱۳۹۳). همچنین بند (ث) ماده ۳۶ قانون احکام دائمی برنامه های توسعه کشور (مصوب ۱۳۹۶)، خودداری از ثبت نهاد مالی نزد سازمان بورس را مصداقی از بند ۱ ماده ۴۹ قانون بازار اوراق بهادار تلقی نموده است. به نظر می رسد با عنایت به اینکه در این قبیل موارد رفتار ارتكابی مصداقی از جرایم موضوع فصل ششم قانون بازار اوراق بهادار تلقی شده، از این موارد نیز می توان به عنوان جرم یاد کرد.

ویژگی های جرایم بورسی

به طور کلی می توان برای این جرایم ویژگی های مشترکی برشمرد. از مهمترین ویژگی های جرایم بورسی، تقابل این جرایم با امنیت اقتصادی بازار سرمایه است. هر چند در بسیاری از موارد در مقام اثبات جرم، ضرر و زیان شاکی خصوصی و میزان بار مالی وارده بر وی، شاقول و ترازوی جهت طرح شکایت کیفری و مقابله با جرایم است ولیکن ضرر و زیان شاکی خصوصی تأثیری در وقوع یا عدم وقوع جرایم بورسی ندارد. آنچه اهمیت دارد، به هم خوردن امنیت اقتصادی حاکم بر بازار سرمایه است. لذا اکثر جرایم بورسی جرایم مطلق هستند که نیازمند وقوع نتیجه خاصی از جمله ضرر و زیان سهامداران و... نیستند و صرف ارتكاب جرم بدون در نظر گرفتن میزان ضرر وارده به سهامدار، می تواند تعقیب کیفری را به دنبال داشته باشد (دوباش و همکاران، ۲۰۱۲).

سنجش ضرر و زیان و یا میزان خسارات وارده به شاکی خصوصی، تأثیری در تشکیل عناصر متشکله جرم نداشته و تنها می تواند در تخفیف و تشدید میزان مجازات و یا سایر جنبه ها من جمله جبران خسارت و... موثر باشد. از دیگر ویژگی های مهم جرایم بورسی، به هم خوردن اعتماد عمومی نسبت به بازار سرمایه است. سهامداران برای سرمایه گذاری، نیازمند اعتماد به فضای این بازار هستند. علت اصلی جلب سرمایه های عمومی به سمت بازار سرمایه، همین اعتماد عمومی به حفظ سرمایه، امانتداری، بازگشت پول و اعتماد به سیستم نظارتی بورس جهت جلوگیری از وقوع تخلفات و جرایم و سوءاستفاده های مالی و اقتصادی در این بازار است. بنابراین ارتكاب جرایم بورسی می تواند این اعتماد را بر هم زده و در نتیجه عدم سرمایه گذاری عموم را در پی داشته باشد (مورگان و همکاران، ۲۰۱۳). به عنوان مثال قانون گذار در بندهای ۲ و ۳ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار به جرم انگاری رفتارهای مربوط به حوزه معاملات اوراق بهادار پرداخته است. ارتكاب این جرایم که از مهمترین جرایم حوزه بازار سرمایه است، موجب ناامنی بازار و عدم اعتماد عموم به آن می گردد. با توجه به دیگر ویژگی بارز اکثر جرایم بورسی مقابله آنها با شفافیت اطلاعاتی است. شفافیت اطلاعاتی در بازار سرمایه از مهمترین شاخصه های این بازار است و بار مالی و اقتصادی نیز به همراه دارد. عدم شفافیت در این بازار منجر به سود کلان عدهای و ضرر و زیان زیاد عده دیگری می شود (میرزایی منفرد، ۱۳۹۷). هر چند شفافیت اطلاعاتی تنها مختص اطلاعات مالی و اقتصادی نیست ولیکن هر نوع اطلاعاتی که افشاء و انتشار آن اثرات مالی و اقتصادی داشته باشد را شامل می گردد. مقابله با شفافیت اطلاعاتی در برخی از جلوه های جرایم بورسی بیشتر خود را نمایان می سازد. افشاء و انتشار اطلاعات شفاف، صحیح و به دور از جانبداری در بازار اوراق بهادار، یکی از مولفه ها و شاخصه های اصلی این بازار است (مومنی و همکاران، ۱۳۹۵). مقنن در قانون بازار اوراق بهادار علاوه بر ذکر تکالیف اشخاص تحت نظارت به ارائه اطلاعات به سازمان بورس و اوراق بهادار، به جرم انگاری مواردی که منجر به نوعی مقابله با شفافیت و صحت اطلاعاتی است پرداخته است. از مهمترین و شایع ترین جرایم این حوزه، جرم خودداری از ارائه اطلاعات مهم به سازمان بورس، موضوع بند ۲ و ۳ ماده ۴۹ قانون بازار اوراق بهادار است (قورچی بیگی، ۱۳۹۷).

ماهیت جرم در بازار سرمایه

جرم های اقتصادی در این زمانه یکی از برجسته ترین مظاهر برهم زنده نظم عمومی، ایجادکننده ناامنی و صدمه زننده به پیکر نظام اقتصادی به شمار می روند. امروزه بازار سرمایه به یکی از مهمترین بسترهای ارتکاب جرائم یقه سفید تبدیل شده است. مفهوم «جرم یقه سفیدها» در گفتمان نظام عدالت کیفری اشاره به جرائمی دارد که اساساً با «جرائم خیابانی» متفاوت است. در جرائم خیابانی مرتکبان نوعاً با بزه دیدگان در تماس مستقیم قرار داشته و با بزه دیده رودررو می شوند؛ در حالی که جرائم یقه سفیدها از رهگذر مکر، حيله، تدلیس و مخفی کاری در بسیاری از تعاملات روزانه قانونی و به منظور کسب سود غیرقانونی ارتکاب می یابد. «تقلب» (استفاده از حيله به منظور تضمین سود غیرقانونی و ناعادلانه) عنصر اصلی بسیاری از جرائم یقه سفیدهاست. عنصر اصلی دیگر در این جرائم، رفتارهایی است که متضمن سوءاستفاده از موقعیت سازمانی یا نهاد یا سازمان عمومی است. به طور حتم عنصر کلیدی جرائم یقه سفیدها اعتماد و نقض آن است (جوانمردی، ۱۳۹۳). از نقطه نظر جرم انگاری، نگاهی به وضع موجود در مقررات ناظر بر بازار سرمایه نشان می دهد احاله کیفر یا که رفتارهای مجرمانه در این حوزه، گاه به صورت «احاله ای» جرم انگاری شده اند.

چالش های بزه انگاری در بازار سرمایه

در حقوق کیفری تا پیش از تصویب قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۳۸۴، هیچگونه جرمی در حوزه بازار سرمایه وجود نداشت. قانون مذکور در قالب یک فصل مستقل، اعمال مهمی نظیر سوءاستفاده از اطلاعات نهانی و افشای آنها، معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی و دستکاری در بازار بورس را به عنوان مصادیقی از جرائم بورس مورد جرم انگاری قرار داد. البته شاید بتوان این اقدام دیر هنگام قانونگذار را ناشی از آن دانست که حداقل تا چند سال اخیر، بازار سرمایه در ایران همواره یک بازار ضعیف بوده و حضور پررنگی در اقتصاد نداشته است (رحمتی، ۱۳۹۶). لیکن با توسعه بازار سرمایه و بهویژه گسترش فعالیت های بورسی در سال های اخیر، جرائم و تخلفات ارتكابی در این حوزه نیز افزایش یافته است. مشروح مذاکرات مجلس در بررسی لایحه قانون بازار اوراق بهادار نیز نشان از تصویب شتابزده قانون بازار اوراق بهادار در سال ۱۳۸۴ و بدون توجه به واقعیت های موجود دارد. مجلس هفتم، فصل جرائم و مجازات های این لایحه را (فصل ششم) تماماً به همان شکل پیشنهادی اش تصویب کرده است. در واقع، در رابطه با فصل ششم این قانون به ویژه مجازات های پیش بینی شده در آن نه تذکری داده شد و نه پیشنهادی ارائه شد. حدود پانزده سال از تصویب این قانون سپری شده و به نظر می رسد این قانون پانزده ساله دیگر با شرایط کنونی همسو نیست. این قسمت از نوشتار به دنبال آن است تا بزه انگاری ها در بازار سرمایه، از دو زاویه بررسی گردد: نخست، افراط در جرم انگاری ها و تخلف انگاری ها در بازار سرمایه به بوتۀ نقد کشیده و سپس از منظر ماهیت شناسی جرائم بازار سرمایه، ابهام جرم اقتصادی بودن یا نبودن این جرائم واکاوی شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع «تحقیقات بنیادی» است. روش مورد استفاده در این پژوهش روش تحلیل محتوای کیفی است (نک؛ دیدگاه؛ شریعتی؛ بهشتی؛ ایمانی نایینی، ۱۳۹۷) که برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به منظور درک معنای شخصیت و استخراج مؤلفه ها و عناصر تشکیل دهنده آن در منابع به کار گرفته شده است. داده های کیفی تحقیق، حاصل تجزیه و تحلیل مطالعات مشابه و نظریه های روانشناسی و گزاره های مفهومی منتج از آنها ارائه شده است. سپس یافته های حاصل از روش تحلیل محتوا برای استخراج مفاهیم مورد نظر استنباط شده که در نهایت با ترسیم ابعاد تشکیل دهنده و آسیب شناسی و ارائه راهکارهای بهبود خاتمه می یابد.

نتایج

جرایم بازار بورس و اوراق بهادار

جرم انگاری های صورت گرفته در قانون بازار اوراق بهادار از منظر چگونگی و پیش زمینه های ارتکاب، به دو دسته کلی قابل تقسیم هستند. یک دسته از این جرایم فقط در بازار اوراق بهادار قابلیت ارتکاب دارند. تاریخچه این گونه جرایم، مصادف با تشکیل و ایجاد بورس می باشد. موضوع این دسته جرایم، به طور خاص بورس اوراق بهادار و معاملات اقتصادی است که در این نهاد مالی به وقوع می پیوندد. در مقابل جرایمی قرار دارند که بازار اوراق بهادار، قلمرو انحصاری ارتکاب آن ها نیست و در واقع موضوع انحصاری این جرایم به طور خاص بورس و معاملات بورسی نیست بلکه در سایر حوزه های دیگر حقوق کیفری نیز قابلیت ارتکاب دارند.

الف- جرایم خاص بازار بورس و اوراق بهادار

این جرایم هم از لحاظ عنوان و هم از لحاظ محتوا هیچ گونه سابقه ای در ادبیات حقوق کیفری ایران نداشته و کاملاً نو و جدید هستند که در ذیل به تحلیل آن ها می پردازیم:

جرم معامله مبتنی بر اطلاعات نهانی

در بازار سرمایه، اطلاعات، اساس و بنیان بازار شناخته شده و دارای ارزش و تبعات مالی است لذا نهاد ناظر باید فرصت برابری اطلاعات را برای همه فعالان بازار فراهم نماید (صفروند، ۱۳۹۵). قیمت اوراق بهادار به اطلاعات سرمایه گذاران در مورد آن اوراق بستگی دارد. بنابراین سرمایه گذاران راهبردهای معاملاتی شان را براساس اطلاعات جدید در بازار تعیین می کنند.

اطلاعات نهانی: "بند ۳۲ ماده یک این قانون نیز اطلاعات نهانی را هرگونه اطلاعات افشا نشده ای برای عموم می داند که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به اوراق بهادار، معاملات یا ناشر آن مربوط می شود و در صورت انتشار، بر قیمت یا تصمیم سرمایه گذاران برای معامله اوراق بهادار مربوط تأثیر می گذارد." اعضای شورا، اعضای هیات مدیره سازمان، مدیران و شرکاء موسسه حسابرسی سازمان و اشخاص تحت تکفل آنها را دارنده اولیه اطلاعات نهانی می باشند. از نظر قانونی: به موجب بند ۲ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار، هر شخصی که با استفاده از اطلاعات نهانی به معاملات اوراق بهادار مبادرت نماید، به حبس تعزیری از سه ماه تا یک سال یا به جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

جرم سوء استفاده از اطلاعات نهانی

سوء استفاده از اطلاعات نهانی زمانی اتفاق می افتد که دارنده اطلاعات با علم به اینکه اطلاعات مذکور هنوز در بازار بورس منتشر نشده و در دسترس عموم قرار نگرفته است و در صورت انتشار، بر قیمت اوراق بهادار شرکت تأثیر خواهد گذاشت، آن اطلاعات را به دیگران ارائه می کند تا بر اساس آن به خرید یا فروش آن اوراق اقدام نمایند. چراکه این جرم می تواند منجر به سلب اعتماد از بازار و خسارت به سرمایه گذاران و سلب اعتماد سرمایه گذاران به بازار سرمایه گردد (فرزادی، ۱۳۸۸). این جرم شامل استفاده غیرمجاز دارنده این اطلاعات از آن ها در جهت انجام معاملاتی است که از انجام آن ممنوع می باشد.

از نظر قانونی: به موجب بند ۱ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار، هر شخصی که اطلاعات نهانی مربوط به اوراق بهادار موضوع این قانون را که حسب وظیفه در اختیار وی قرار گرفته به نحوی از انحاء به ضرر دیگران یا به نفع خود یا به نفع

اشخاصی که از طرف آنها به هر عنوان نمایندگی داشته باشد، قبل از انتشار عمومی مورد استفاده قرار دهد، به حبس تعزیری از سه ماه تا یک سال یا به جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

جرم فراهم کردن موجبات افشاء و انتشارات در غیر موارد مقرر

مبنای تصمیم‌گیری در معامله اوراق بهادار و به طور کلی سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار وابسته به اطلاعاتی است که شخص معامله‌کننده یا سرمایه‌گذار آن اطلاعات را درخصوص اوراق بهادار خاص کسب می‌کند. بنابراین اطلاع رسانی در فرآیند پذیره‌نویسی اوراق بهادار و یا معاملات ثانویه مربوط به آنها اهمیت به‌سزایی دارد. بخش عمده‌ای از جرایم و مجازات‌ها نیز به اقدامات مجرمانه مربوط به افشاء یا عدم افشای اطلاعات یا سوء استفاده از اطلاعات در غیر موارد مصرح قانونی اختصاص دارد. این اقدام را نیز بند ۱ ماده ۴۶ بازار اوراق بهادار جرم قلمداد نموده و برای مرتکب آن، مجازات کیفری شامل حبس تعزیری از سه ماه تا یک سال یا جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات پیشبینی کرده است (ساریخانی و میرزایی منفرد، ۱۳۹۶).

جرم دستکاری بازار

دستکاری بازار سبب ایجاد ظاهری گمراه‌کننده و غیرواقعی از بازار اوراق بهادار می‌شود. این رویه یکی از عواملی است که سبب می‌شود این بازارها نتوانند کارکردهای خود و از جمله کشف قیمت منصفانه را به طور صحیح انجام دهند. دستکاری سبب زیان طیف وسیعی از سرمایه‌گذاران و کاهش اعتماد عمومی به این بازارها می‌شود (امینی و همکاران، ۱۳۹۴). توسل به اقداماتی مانند معاملات صوری، سفارش چینی در یک حجم مشخص، افزایش قیمت سهام یک شرکت خاص با شایعه‌سازی و جمع‌آوری سهام در قیمت پایین به منظور کسب سود از مصادیق بارز جرم دستکاری در قیمت‌ها است که خود باعث تاثیر گذاری بر قیمت و یا تصمیم سرمایه‌گذاران می‌گردد. از نظر قانونی: به موجب بند ۳ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار، هر شخصی که اقدامات وی نوعاً منجر به ایجاد ظاهری گمراه‌کننده از روند معاملات اوراق بهادار یا ایجاد قیمت‌های کاذب و یا اغوای اشخاص به انجام معاملات اوراق می‌شود.

جرم انتشار آگهی یا اعلامیه پذیره نویسی بدون تأیید سازمان بورس

با تصویب قانون اوراق بازار اوراق بهادار در آذر ماه ۱۳۸۴ انتشار هر گونه آگهی یا اعلامیه پذیره نویسی به قصد عرضه عمومی اوراق بهادار باید پس از اخذ تاییدیه سازمان بورس و اوراق بهادار انجام شود در غیر اینصورت موسسان شرکت و یا مدیران ناشر مرتکب جرم شده‌اند.

از نظر قانونی: به موجب بند ۴ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار، هر شخصی که بدون رعایت مقررات این قانون اقدام به انتشار آگهی یا «اعلامیه پذیره نویسی» به منظور عرضه عمومی اوراق بهادار نماید، به حبس تعزیری از یک ماه تا شش ماه یا به جزای نقدی معادل یک تا سه برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

جرم عدم ارائه اطلاعات مهم به سازمان بورس یا بورس مربوطه

در بازار سرمایه، ارائه اطلاعات توسط شرکت های پذیرفته شده در بورس ها از دو لحاظ بررسی می گردد اول از لحاظ تأثیر آن بر تصمیم سرمایه گذاران برای معامله اوراق بهادار خاص با تکیه بر اطلاعات مالی منتشر شده؛ دوم از لحاظ رعایت اصل عدالت و برابری و عدم تبعیض کلیه سرمایه گذاران در استفاده به موقع از اطلاعات مالی شرکت. از نظر قانونی: به موجب بند ۲ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار، هر شخصی که به موجب این قانون مکلف به ارائه تمام یا قسمتی از اطلاعات، اسناد و یا مدارک مهم به سازمان و یا بورس مربوط بوده و از انجام آن خودداری کند، به حبس از یک ماه تا شش ماه یا به جزای نقدی معادل یک تا سه برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

جرم سوء استفاده کارگزاران، معامله گران، یا بازارگردانان از اوراق بهادار و وجوه مشتریان

بدین صورت که کارگزار، معامله گر یا بازارگردان از اوراق بهادار و وجوهی که برای انجام معامله به وی سپرده شده به نفع خود یا دیگری برخلاف قانون استفاده نماید. از نظر قانونی: به موجب بند ۱ ماده ۴۹ قانون بازار اوراق بهادار، هر شخصی که بدون رعایت مقررات این قانون تحت هر عنوان به فعالیت هایی از قبیل کارگزاری، کارگزار / معامله گری یا بازارگردانی که مستلزم اخذ مجوز است مبادرت نماید یا خود را تحت هر یک از عناوین مزبور معرفی کند، به حبس تعزیری از یک ماه تا شش ماه یا به جزای نقدی معادل یک تا سه برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

جرایم عمومی بازار بورس اوراق بهادار

- ✓ جرم سوء استفاده از اطلاعات، اسناد و یا گزارش های خلاف واقع مربوط به اوراق بهادار
- ✓ جرم مبادرت به فعالیت های مستلزم اخذ مجوز یا معرفی خود تحت آن عناوین
- ✓ جرم افشای مستقیم یا غیر مستقیم اطلاعات نهانی توسط اعضای شورا، سازمان، مدیران و شرکای موسسه حسابرسی سازمان
- ✓ جرم عدم ارائه گزارش لازم به سازمان توسط کارگزاران، معامله گران، بازارگردانان، مشاوران سرمایه گذاری و سایر تشکل های مشابه
- ✓ مبادرت به انجام فعالیت کارگزاری، معامله گری، بازارگردانی، مشاوره بدون اخذ مجوز
- ✓ جرم تخلف از مقررات در تهیه، بررسی اظهارنظر و تصدیق اسناد و مدارک جهت ارائه به سازمان
- ✓ تخلف در تهیه گزارش های مورد نظر قانون بازار اوراق بهادار و عدم رعایت مقررات قانونی، استانداردهای حسابداری و گزارش دهی مالی، آیین نامه ها و دستورالعمل های اجرایی ابلاغی سازمان بورس و اوراق بهادار

رویه کشف جرائم بازار سرمایه

در فرایند علت شناسی جرم، از جمله رفتارهای مجرمانه علیه بازار سرمایه باید ابتدا آمار و اطلاعات لازم را تا آنجا که امکان پذیر است را به دست آورد. با اینکه در پرتو اقدام های یاد شده است که موجبات پی بردن به میزان ارتکاب بزهکاری ها علیه بازار سرمایه، شمار مرتکبان این جرم ها و بزه دیدگان، نو بزهکاری ها و مانند اینها فراهم می شود. گردآوری آمار و اطلاعات مربوط به جرم های علیه بازار سرمایه به دو شکل انجام می پذیرد. شکل نخست آن، جنبه شمارشی (کمی) دارد. این اقدام از رهگذر آمار جنایی تبلور پیدا می کند. بنابراین، در پرتو آمارجنایی که شیوه ای برای

توصیف عددی رفتارهای مجرمانه است، سیاست گذاران سازمان بورس و اوراق بهادار با تعداد جرم، بزه کاران و بزه دیدگان آشنا می شوند. این شناخت از رهگذر سازوکارهای متعددی صورت می گیرد که شکایت بزه دیدگان، اعلام شهروندان و کش جرم در قلمرو سازمان یادشده از مهمترین آنهاست. اما به نظر می رسد این سازوکارها در شناخت گونه های جرم علیه بازار سرمایه و به دسپت آوردن اطلاعات مناسب در این زمینه ناتوان باشند. زیرا ابزارهای رسمی آمار جنایی به دلایل متعددی صرفاً قابلیت شناسایی دسته ای از جرم ها را دارند و در نتیجه شماری از بزهکاری ها ناشناخته باقی می ماند (منفرد، ۱۳۹۰). به همین جهت، سازمان مذکور باید با استفاده از دیگر ساز و کارها که تا اندازه ای ترمیم کننده کاستی های ساز و کارهای رسمی اند، به واقیعت های مربوط به این جرم ها بیشتر نزدیک شوند.

شیوه های نوین مقابله با جرائم اقتصادی

بنظر می رسد پنج شیوه نوین مقابله با جرائم اقتصادی به شرح زیر وجود دارد:

تجمیع و یکپارچه سازی اطلاعات و به اشتراک گذاری آنها

در حال حاضر بسیاری از سازمان های بخش دولتی و خصوصی، اطلاعات قابل توجه و مفیدی در مورد قربانیان جرائم اقتصادی و مجرمان آن دارند و حتی راهکارهایی هم برای مقابله با آن در نظر گرفته و به کار می برند؛ لیکن افراد معدودی از این اطلاعات و شیوه و شگردهای موجود آگاهند و علت اصلی آن، پراکندگی اطلاعات و یا نوعی خصوصی بودن آنهاست. در این راستا لازم است ابتدا اطلاعات را تجمیع و سپس آنها را در قالب یک بانک اطلاعاتی جامع به اشتراک گذاشت. اما در این میان، موانعی همچون فاصله جغرافیایی، عدم آگاهی از مفاد قانونی، سیستم حقوقی و قضایی، تفاوت های زبانی، فن آوری های نوین و مشکلات ناشی از مقررات اداری و بورکراسی وجود دارند که مانع از تجمیع اطلاعات و تشکیل یک بانک اطلاعاتی یکپارچه و جامع می شوند؛ لیکن باید در نظر داشت که از طریق تکنولوژی های جدید اطلاعاتی و ارتباطی، می توان از همه این موانع عبور کرد.

تهیه و ایجاد یک بانک اطلاعاتی جامع و یکپارچه از سوی پلیس با همکاری نهادها و سازمان ها دولتی از جمله بانک ها، املاک، بیمه ها، دستگاه قضا و... می تواند با این هدف ایجاد شود که با جهان به اشتراک گذارده شده و یا حداقل قابلیت ارتباط با بان کهای اطلاعاتی جهان شمول اعم از اینترنت و یا اتحادیه اروپا را داشته باشد. از خصوصیت دیگر این قبیل بانک های اطلاعاتی، امکان گسترش و توسعه روزافزون آنست تا مجریان، قادر باشند به فراخور اوضاع و وضعیت جامعه، در دورترین نقاط کشور برای کاربران ایجاد دسترسی نموده و از آنها استفاده نمایند.

از دیگر اقدامات در این زمینه می توان به ایجاد شبکه ای داخلی تحت وب (اینترنت) اشاره داشت نظیر سامانه جامع گمرک، در این صورت تمام اقدامات در شبکه های تحت وب موصوف، قابل رصد بوده و میتوان از آن بهره اطلاعاتی برد. در این خصوص ضمن بهره وری از اینترنت ملی، از اینترنت بین المللی هم نباید غافل بود و در جمع آوری، تجزیه و تحلیل و ارزیابی اطلاعات، در راستای اهداف از پیش تعیین شده، نهایت استفاده را برد. پیشنهاد دیگر اینکه، سایتی برای ثبت نظرات، انتقادات یا خبرها و اطلاعیه های شهروندان ایجاد نمود و در دسترس عموم قرار داد تا مطالب و یا اطلاعات افراد جامعه در مورد هر چیزی، مستقیماً در اختیار پلیس و یا مجریان قانونی قرار گیرد. البته در این مورد باید چنین وانمود شود که افراد مخبر، هیچگاه شناسایی نخواهند شد. به هر حال در تجمیع اطلاعات و تهیه یک بانک اطلاعاتی جامع و به اشتراک گذاری آن، حتماً ترکیبی از هماهنگی و همکاری بین پلیس و بخش های دولتی و سازمان های خصوصی و نظارتی ضروری و لازم است و به نظر می رسد که این امر باید در سراسر کشور به صورت یکنواخت انجام شده و به تمام حوزه های قضایی ابلاغ شود تا با وحدت رویه اقدام کنند. مصداق این بخش از بحث، سایت بین المللی پولشویی می

باشد؛ شبکه ای مبتنی بر اینترنت که برای کمک به دولت ها، سازمان ها و افراد در مبارزه با جرائم اقتصادی خصوصاً پولشویی تأسیس شده و دارای دبیرخانه مشترک المنافع شورای اروپا، اینترپل، دفتر سازمان ملل در بخش مبارزه با مواد مخدر و کمیسیون اروپاست. نکته قابل توجه اینست که بر اساس تحقیقات صورت گرفته از سوی انجمن مربوطه در اروپا، وجود این سایت باعث کاهش ریسک پولشویی در جهان شده است.

مصادق دیگری برای ایجاد شبکه های داخلی و به اشتراک گذاری آنها، مرکز تجزیه و تحلیل اطلاعات در آمریکا است که با پشتیبانی دولت آمریکا و همکاری بخش خصوصی به وجود آمده و از اصلی ترین دلایل ایجاد آن، الزامات محرمانه در تحقیقات و تحلیل اطلاعات توسط پلیس می باشد. این ابتکار، بزرگترین شرکت فناوری اطلاعاتی جهان را تشکیل داد. مرکز تجزیه و تحلیل اطلاعات آمریکا، قادر است در سریع ترین زمان ممکن، تهدیدات امنیتی در حوزه اقتصاد را شناسایی و با ارائه چندین الگوی مقابله با آن، به ویژه در رابطه با ابداع راه حل های حسابداری، تسهیل در پیشگیری، شیوه های مشاوره و نقاط ضعف و قوت اقدامات و چگونگی برخورد با تهدیدات، یک بسته اطلاعاتی تهیه نموده و آن را برای یافتن راه حلی مؤثر، در اختیار تحلیل گران و مجریان امر قرار دهد. این شرکت گرچه به ظاهر خصوصی است، لیکن با حمایت دولت آمریکا کار می کند.

تشویق قربانیان به ارائه گزارش و تشکیل پرونده، با انجام اقدامات تسهیلی و اطلاع رسانی

در حال حاضر وضعیت به گونه ای است که اکثر قربانیان، قربانی شدن خود در جرائم اقتصادی را به دلایل مختلف به مقامات مسئول گزارش نمی دهند. برخی از آنها مراحل دشوار رسیدگی و بوروکراسی اداری و برخی دیگر، مشکلات قضایی را عنوان می نمایند. نکته مهم، عدم گزارش در اشخاص حقوقی است که اعلام گزارش را ضعف مدیریت یا عملکرد سازمان متبوع خود می دانند و یا واهمه افشای همکاری برخی از عوامل خود را دارند. این موضوعات، باعث پنهان ماندن بسیاری از جرائم اقتصادی و لاجرم گسترش آنها می شود. وضعیتی که شاید پلیس، در آن کمترین نقشی نداشته باشد. البته بررسی ها نشان داده که در بسیاری از موارد، پلیس نیز حساسیت لازم را از خود نشان نداده است؛ چون متأسفانه هنوز اقدامات پلیس بطور کامل بصورت وابسته و پیوسته و شبکه ای انجام نمی شود. به همین دلیل در مواردی که افراد بسیاری در یک استان یا کشور توسط فردی مورد سوءاستفاده قرار می گیرند و مبلغ هم خیلی قابل توجه نیست، با مراجعه افراد به پلیس، تشکیل پرونده نمی شود و اظهارات افراد جدی تلقی نمی گردد و در نهایت، مسئول پلیس با توجیه غیرمنطقی، او را از شکایت و پیگیری منصرف می کند. مصادق این موضوع فروش اوراق کاربایی توسط فردی به نام م. ر. بود که برای دریافت هر برگ فقط دو هزار تومان به حسابش واریز شده بود. گرچه هزاران برگ از این اوراق را فروخت، ولی هیچکس از او شاکی نبود و پرونده ای بر علیه وی تشکیل نشد؛ زیرا همه عوامل از جمله شکات و پلیس معتقد بودن که این مقدار پول ارزش پیگیری و شکایت ندارد. بعد از مدت ها که جرایم به موضوع آن پرداختند، دادخواستی تنظیم شد که آن هم سرانجامی نداشت. اما نکته مهم در اینگونه جرائم، تجری مجرمان است، آنها بطور حتم، در آینده به سبک و شیوه ای دیگر این تکنیک را بکار برده و جامعه را دچار بحران خواهند ساخت.

اصلاح قوانین موجود (قضایی و انتظامی) در جهت برخورد ریشه ای و قاطع با جرائم اقتصادی

مطمئناً قوانین بسیاری در خصوص جرائم اقتصادی و مجازات مجرمین آن در کشور وجود دارد نظیر قانون مبارزه با پولشویی، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۹۲/۱۰/۰۳ و... لیکن به جهت عدم آشنایی مجریان، به درستی اجرا نمی شود و یا به جهت عدم مقبولیت جامعه و عرف، بسیاری از قضات از صدور احکام حقیقی و جدی خودداری می نمایند. اگرچه برخی از قوانین نیز نیاز به بازنگری داشته و باید بصورت بین المللی و هماهنگ با دیگر کشورها باشد تا

جرائم اقتصادی بین المللی را نیز شامل شده و برای آنها نیز کاربرد داشته باشد. درخواست اصلاح قوانین برای اولین بار در سال ۱۸۹۱ میلادی توسط مک لوید پنجم (دادستان ولز) عنوان شد. او اعتقاد داشت بسیاری از جرائم محلی، تغییر ماهیت یافته و به جرائم کلان و چند نفره تبدیل شده اند؛ در صورتیکه بر اساس قانون، بصورت جرم محلی رسیدگی می شود و این امر نیاز به اصلاح دارد. پس از آن، مشکلاتی در خصوص گذر افراد از مرز یا خط حد یک منطقه که برای ارتکاب جرم انجام می شد، پیش آمد که در این خصوص نیز مک کانل (عضو هیئت قوانین بین المللی)، قانون ۵۲ کشور را مورد مطالعه قرار داد تا برنامه ای برای هماهنگی بیشتر مابین قوانین کشورهای عضو تهیه و ارائه دهد. در بررسی وی معلوم شد فقط سیزده کشور آنهم دارای (۲۵٪) قوانین هماهنگ برای تبادل اطلاعات و مجرمین می باشند. با پایان قرن بیستم، رشد جرائم اقتصادی مرتبط با کامپیوتر و شبکه های رایانه ای افزایش گسترده ای یافت و همین، انگیزه ای شد تا سازمان های بین المللی در جهت اصلاح و هماهنگ کردن قوانین مربوط به جرائم اقتصادی، جرائم کامپیوتری، صلاحیت دادگاه های بین المللی و روش های رسیدگی به اینگونه جرائم کلان اقدام نمایند. در نتیجه باعث تشکیل شورای مقابله با جرائم اینترنتی اروپا و وضع قوانینی با اثر فوق العاده ارضی و با اجازه پیگرد قانونی در رابطه با جرائم مجرمان، در تمام شبکه های مجازی دنیا گردید.

متعاقب آن، تصویب و تشکیل کنوانسیون علیه جرائم سازمان یافته فراملی، توسط سازمان ملل متحد در نوامبر سال ۲۰۰۱ نقطه عطفی در مقابله با جرائم سازمان یافته بود. چارچوب اصلی آن، اقدام هماهنگ کشورها در برابر جرائم سازمان یافته و پایه ای برای همسان سازی قوانین و مقررات ملی و فراملی در خصوص گروه های سازمان یافته جنایی، گروه های سازمان یافته جرائم اقتصادی، پولشویی و فساد اداری بود و همچنین راهکارهایی را برای مسئولین شرکت ها، تکنیک های خاص برای حمایت از قربانیان و شهود، همکاری میان مقامات اجرایی قوانین، تبادل اطلاعات مربوط به جرائم سازمان یافته، آموزش و کمک های فنی در سطح ملی و بین المللی را در نظر داشت تا همکاری های ملی و بین المللی به یک مکانیسم نوین در جهت اقدامات ضد پولشویی، مصادره دارایی ها و اموال جنایی، استرداد مجرمین و کمک های متقابل حقوقی با استفاده از تکنولوژی های مدرن در مبارزه با جرائم اقتصادی تبدیل شود. تشکیل کمیته ای بین المللی با عنوان حسابداری استاندارد، از دیگر اقدامات سازمان ملل متحد برای ترویج شیوه های حسابداری و روش های یکسان در کسب و کار جامعه بین الملل بود که کاهش خطر ابتلا به جرائم اقتصادی را در پی داشت (دراوس، ۱۳۹۳). با وجود اینکه در بعضی از مواقع، جرم اقتصادی به آسانی انجام می شود؛ ولی شناسایی مقصّر و اثبات تقصیر وی، کار چندان ساده ای نیست و نیاز به هماهنگی بسیاری از سازمان ها و حتی شناسایی و تحلیل برخی از شیوه های کسب و کار و قوانین جاری کشور دارد؛ که می توان از مجامع بین المللی الگوبرداری نموده و بنوعی در راستای مبارزه با جرائم اقتصادی بیش از گذشته هماهنگ شد.

آموزش کارکنان و بروزرسانی منابع، همگام با آموزش جامعه

انجام هر فعالیت مجرمانه نیازمند شرایط و محیط مناسبی برای تحقق آنست؛ بنابراین شناسایی این شرایط برای جلوگیری از وقوع جرم اهمیت زیادی دارد. بررسی ماهیت جرائم اقتصادی و شواهد موجود نشان می دهد که مجرمین در محیطی این جرم را مرتکب خواهند شد که دارای شرایط زیر باشد:

- کریدور فعالیت ها، مجرمانه و غیرقانونی باشد.
- بخش های غیررسمی اقتصادی، فعال باشند.
- بخش های رسمی بخصوص بازار مالی، از کارایی لازم برخوردار نباشد.
- قوانین مقابله ای با جرائم اقتصادی، چندان فعال نباشد.

• و ریسک انجام جرم اقتصادی قابل توجه نباشد (باقرزاده، ۱۳۹۴).

بر این اساس ارائه آموزش و افزایش منابع سازمان های اجرایی برای اشراف بر چنین محیط هایی، کمک خواهد کرد تا محققان، دست اندرکاران و پلیس، قادر به شناسایی ریشه ای و رسیدگی قاطعانه به جرائم اقتصادی باشند. در این صورت می توان اطمینان حاصل کرد که افراد جامعه اعتماد بیشتری به توانایی پلیس و دستگاه قضایی در مقابله با جرائم اقتصادی دارند. بررسی ها حاکی است که در حال حاضر بسیاری از مواردی که گزارش می شوند و یا از طریق سازمان های دولتی یا خصوصی مطرح می گردند، به علت پیچیده بودن شیوه و شگردها و یا عدم آگاهی مجریان از فرآیند انجام و شکل گیری جرم، خیلی جَدی گرفته نمی شوند و یا در تحقیق و تفحص عوامل اجرایی، با توجه به ادعاهای بسیار جَدی مجرمان و یا سازمان های همکار در جرائم سازمان یافته، به نوعی دچار فری بخوردگی می شوند و قادر به شناسایی و کشف جرم و یا تقلب صورت گرفته نیستند؛ حتی اگر در این مرحله هم مشکلی نداشته باشند، در مرحله تحلیل و تجمیع موضوع برای رسیدن به یک نتیجه معقول، دچار سردرگمی می شوند (معاونت آموزش قوه قضائیه، ۱۳۹۳).

پس در همه موارد یاد شده، نیاز به آموزش هایی به صورت حرفه ای است تا مجریان، مبارزه و مقابله با جرائم اقتصادی و طریقه برخورد با آن را در سطحی کلی فراگرفته و قادر باشند از بالا به جرم اقتصادی بنگرند. به طور کلی منابع ارائه شده در بررسی، شناخت و چگونگی مبارزه با جرائم اقتصادی، اغلب کافی نبوده و برای استفاده در تحقیقات پلیسی و یا جستجوهای میدانی از جامعیت و کفایت برخوردار نیستند؛ این در حالیست که برای مبارزه با جرائم اقتصادی و کنترل آن، باید افسرانی آموزش دیده در اختیار داشت که هم بخش عمومی جامعه را به خوبی شناخته باشند و هم بر بخش خصوصی اشراف داشته و موضوعات حقوقی و شرایط عمومی آنان را درک نمایند و قادر به متقاعد کردن آنها برای همکاری باشند. این آغازی است که با مشارکت مدرسان پلیس و مشاوران محقق، عملی خواهد شد. در این راستا پیشنهاد می شود از دارایی های مصادره شده از مجرمان که هر ساله دستگیر می شوند، بودجه ای برای این منظور در نظر گرفته شود. این روش می تواند به بهبود وضعیت آموزش و ارتقاء منابع علمی و همچنین بهره گیری بیشتر از تجهیزات نوین و مدرن در این زمینه بی انجامد.

اعلان نتایج در سطح عموم

وقتی اطمینان حاصل شد که پلیس و دستگاه قضایی به بهترین وجه وظایف خود را انجام داده و بطور مؤثر و گسترده ای کنترل امور در جرائم اقتصادی را بدست گرفته اند؛ باید به اثرات بازدارندگی آن اندیشید. از مؤثرترین ابزار دستیابی به بازدارندگی در جرائم اقتصادی، مصادره دارایی ها و اموال حاصله از جرم مجرمان است که می توان با گزارش و کسب مجوز از مقامات ذیصلاح، آنرا اجرایی کرد و سپس، اعلان نتیجه اقدامات به عموم جامعه است. همان طور که تشریح شد مجرمان یقه سفید، تمام فعالیت های خود را بر اساس محاسبات منطقی و بررسی فرآیندها و نتایج آن انجام می دهند؛ بدین صورت که تمام مراحل تقلب، کلاهبرداری، پولشویی، اختلاس و... را چندین بار مرور می کنند و نقاط ضعف و قوت آنرا می سنجند و با دیدگاهی مبنی بر فرصت و تهدید به آن سامان می دهند.

به عقیده برخی از محققان، هنگامی که نتایج اقدامات پلیس بصورت علنی در جامعه منعکس می شود، بسیاری از مسیرهای فکری مجرمان، تخریب و ریسک انجام جرم را افزایش می دهد. رسانه هایی همچون روزنامه ها، تلویزیون و سایت های اینترنتی می توانند نقشی اساسی در گردش اخبار و اطلاعات و نتایج عملکرد پلیس داشته باشند. همچنین دستگاه های نظارتی باید برای انجام فعالیتهای مسئولانه تر سازمان ها و هشدار به مجرمین بالقوه و حتی قربانیان، نقش مثبت خود را در این پازل ایفاء کنند.

از دیگر روش های علنی نمودن اقدامات کنترلی اینست که قربانیان حقیقی یا حقوقی از جمله شرکتهای خصوصی و مؤسسات مالی می توانند با تشریح موضوع در بعد وسیع تر و اعلام نتیجه آن، که توسط پلیس یا مرجع قضایی انجام شده است، جامعه را آگاه تر نموده و شیوه ها و شگردها را برای مردم بشناسانند. اگرچه اینگونه اقدامات در بسیاری از اوقات، تبلیغات منفی برای فعالیت هایشان خواهد بود، لیکن برای پیشگیری از جرائم اقتصادی کلان تر در جامعه، باید ایثار نموده و از خود بگذرند.

در هر صورت مجرمان یقه سفید و مرتکبین جرائم اقتصادی، اگر از نتیجه قانونی رسیدگی، بخصوص مجازات های مالی و مصادره دارائی های خود توسط دستگاه قضایی و نهادهای ذیصلاح مطلع شوند و این نتایج بدرستی تحقق یابند؛ بطور حتم میتوان انتظار داشت که ارزش خطر کردن و ریسک آن را نمی پذیرند و یقیناً رفتار خود را تغییر خواهند داد و بدنبال آن، پیشگیری از افزایش جرائم اقتصادی و از طرفی راهکاری برای جلوگیری از قربانی شدن افراد بیشتر در جامعه به وجود خواهد آمد.

پیشنهادهایی در جهت ارتقای رسیدگی و پیشگیری از جرایم بازار سرمایه اصلاح قانون تجارت

با توجه به بیشتر شدن جرایم و تخلفات در بازار سرمایه، می توان با تشکیل کارگروهی متشکل از نمایندگان مجلس و کارشناسان بازار سرمایه تلاش نمود تا این جرایم به حداقل رسد تا شرکت ها از این مزیت بازار سرمایه به نحو احسن بهره برند.

راه اندازی سیستم یکپارچه اطلاعات مدیران و افراد وابسته

برای ارتقای فضای افشای اطلاعات در بازار سرمایه می توان همانند بسیاری از کشورها، سیستمی راه اندازی نمود که شامل اطلاعات مشهود معاملات مدیران شرکت ها باشد. در ضمن با راه اندازی سیستم یکپارچه اطلاعات می توان معامله با افراد وابسته و همچنین معاملات با افراد داخل شرکت را نیز رصد نمود.

تشکیل کارگروه ویژه قضایی

برای بهبود شاخصه های دوم و سوم حمایت از سرمایه گذار مناسب است تا کارگروهی متشکل از معاونت حقوقی سازمان بورس و اوراق بهادار و کارشناسان قوه قضاییه تشکیل شود تا علاوه بر بررسی مواد قانونی قضایی کشوری به اصلاح قانون بازار اوراق بهادار و کاستی های آن در این حوزه بپردازند. این کارگروه می تواند با مدنظر قراردادن پرسش های مطرح در پروژه فضای کسب و کار جهت ارتقای رتبه کشور تلاش نماید.

آموزش قضات در حوزه موضوعات بازار سرمایه

دادگاه جرایم اقتصادی نیاز به آن دارد تا قضات متخصص بازار سرمایه را تحت تعلیم و آموزش قرار دهد تا رسیدگی به شکایات و جرایم این حوزه با سرعت و دقت بیشتری انجام گردد.

کارآمدسازی سیستم اجرایی مجازات ها در برابر سوء رفتار عوامل بازار

به منظور جلوگیری از سوء رفتارهایی که می تواند قیمت ها را در بازار به انحراف بکشد و کارایی بازار را کاهش دهد، یک سیستم قوی مجازات مورد نیاز است که به خصوص از طریق جریمه های پولی مانع فرصت طلبی افراد شود.

ایجاد هماهنگی بیشتر میان سازمان سرمایه گذاری و نهادهای دیگر

برای ارتقای امتیاز در بازار سرمایه ضروری است تا سازمان سرمایه گذاری، به عنوان متولی پاسخ به پرسشنامه بانک جهانی، تعامل نزدیکتری با نهادها پاسخ دهنده داشته باشد و در ارسال پاسخ ها انسجام مناسبی را شکل دهد.

پیشنهادهایی برای توسعه بیشتر و بهتر بازار سرمایه

انعقاد تفاهم نامه همکاری میان نهاد ناظر بازار سرمایه، پول و بیمه

برای جلوگیری از اتلاف وقت و همچنین تسریع در امور مربوط به شرکت های بیمه ای و بانکی پذیرفته شده در بورس می توان با انعقاد تفاهم نامه مشکلات این شرکت ها درخصوص اخذ مجوز دوباره برای اصلاحات موردنظر سازمان بورس را حل نمود.

ایجاد نمایندگی اداره ثبت در سازمان بورس

اگرچه کارگروهی برای همکاری سازمان بورس و اداره ثبت شرکت ها تشکیل گردیده، برای جلوگیری از اتلاف وقت می توان نمایندگی اداره ثبت شرکت های سهامی بورسی در سازمان بورس تشکیل داد که همزمان پس از مجوز سازمان برای ثبت شرکت مجوز اداره ثبت نیز صادر شود.

معرفی و آموزش پیش از راه اندازی شرکت

بهتر آن است پیش از آنکه شرکت ها بیانیه ثبت و اظهارنامه مؤسس را به سازمان ارائه دهند و پس از بررسی، با توجه به اشکالات مشاهده شده از سوی سازمان، به مؤسسين بازگردانده شوند و نماینده شرکت ها ملزم به گذراندن دوره ای آموزشی برای ارائه اسناد و مدارک گردند. در این حوزه وجود راهنمای نگارش شده و وجود اسنادتپ (که در حال حاضر نیز موجود است) یاری رسان خواهد بود.

تقویت حاکمیت (راهبری) شرکتی

حاکمیت شرکتی مجموعه روابطی است میان سهامداران، مدیران و حسابرسان شرکت که متضمن برقراری نظام کنترلی به منظور رعایت حقوق سهامداران جزء و اجرای درست مصوبات مجمع و جلوگیری از سوء استفاده های احتمالی می باشد. تصویب مقررات راهبری شرکتی و شکل گیری نظام حاکمیت شرکتی می بایست نزد مسئولان به یک اولویت تبدیل شود.

ارتقاء فناوری ها و تکنولوژی های ارتباطی

تمامی مؤسسات خدمات مالی کشور، باید از آخرین فناوری ها و تکنولوژی های ارتباطی، بانکی، حقوقی، قضایی در حیطه ملی و بین المللی بهره مند بوده و حتماً با استفاده از سیستم های صندوق الکترونیکی، نسبت به نقل و انتقال وجوه اقدام

نمایند. در اینصورت بسیاری از وجوه غیرقانونی و درآمدهای حاصل از جرم که برخی از آنها بصورت ناشناس وارد چرخه بانک می شود، شناسایی شده و قابل ردگیری است؛ این اقدام می تواند نقطه آغازی برای شناسایی باندها و شبکه های خلافکار و مجرمان اقتصادی باشد. و نهایتاً سازمان های نظارتی اعم از اقتصادی، اطلاعاتی و پلیسی وظایف خود را به نحوی انجام دهند که اطمینان حاصل شود، هیچ فردی اعم از حقیقی و حقوقی در معرض جرائم اقتصادی قرار ندارد و مجرمین اینگونه جرائم، موفقیتی در دستیابی به اهداف خود ندارند.

نتیجه گیری

جرائم بازار سرمایه طبق هر تعریفی که برای جرم اقتصادی ارائه شود از مهمترین مصادیق جرائم اقتصادی اند. ضعف نظام حقوقی در کشف و پیگیری این جرائم و سزادهی مرتکبان آنها یکی از عوامل مؤثر بر سلب اعتماد عموم به بازار سرمایه است. تردیدی نیست که در کنار تعقیب و مجازات مجرمان بازار سرمایه، اقدامات مناسب و علمی برای پیشگیری از وقوع این جرائم نیزباید به صورت جدی مد نظر باشد. قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران برای شفاف سازی بازار سرمایه و جلب اعتماد عموم به آن به جرم انگاری در حوزه این بازار توجهی ویژه داشته است. در این قانون در مقایسه با قانون تأسیس بورس اوراق بهادار و دیگر قوانین قبلی عناوین مجرمانه جدیدی وارد نظام حقوقی ایران شده است، از قبیل: دستکاری بازار، معامله اوراق بهادار با استفاده از اطلاعات نهانی، سوء استفاده از اطلاعات نهانی متعلق به ناشر، افشای اطلاعات ناشر در غیرمواردی که قانون مقرر کرده است و غیره. حال که با مهمترین عناوین مجرمانه بورس اوراق بهادار آشنا شدیم، لازم است به عنوان جمع بندی مطالب، به نکاتی چند اشاره شود:

- بررسی دقیق مواد مندرج در فصل ششم قانون بازار اوراق بهادار، به ما این امکان را می دهد که جرائم مصرح در آن به دو دسته تقسیم کنیم.
- جرایمی که در حیطه بازار اوراق بهادار شکل می گیرد، تنها از سوی اشخاص خاصی قابلیت ارتکاب دارند. به عبارت روشن تر، مرتکبین جرائم بورس مانند مرتکبین جرائم قانون مجازات اسلامی از همه طبقات و گروه ها نیستند بلکه تنها محدود و منحصر به اشخاصی هستند که در حیطه بازار اوراق بهادار و نهادهای مرتبط با آن به فعالیت می پردازند.
- نکته بعدی در رابطه با مجازات های مقرر برای مرتکبین جرائم بورس است. امروزه طبق آموزه های «کیفرشناسی» برای آنکه بتوان از رهگذر اعمال مجازات ها به اهداف از پیش تعیین شده دست یافت، ابتدا باید این نکته روشن شود که مخاطبین مجازات ها چه کسانی هستند و مقنن برای چه طیفی از اشخاص مجازات وضع می کند.

تدوین و اجرای مقررات متعدد به دلیل دیدگاه خاص حاکم و نااطمینانی ها در قالب مقررات نظارتی، باعث شده است نوآوری ها در بازار بورس و اوراق بهادار به کندی حرکت کند و ساختارهای نظارتی حاکم بر بازار، در عصری که بازارهای جهانی به سرعت به سوی آزادسازی فعالیت ها و نوآوری حرکت می کنند، ابتدایی و سنتی جلوه کند. مقررات و رویه های پیچیده ای برای دریافت مجوزها، تأییدیه ها و نظارت بر فعالیت در این بازار تدوین شده است که علاوه بر طولانی کردن فرایندهای اجرایی، هزینه قابل توجهی را به فعالان بازار تحمیل می کند. با این اوصاف پیشنهاد می شود سازمان بورس و اوراق بهادار در راستای حذف مقررات زائد، آسان سازی رویه های نظارتی، کاهش مجوزهای صادره برای پاسخگویی به جرائم بورس را در دستور کار خود قرار دهد.

منابع

- ✓ اسدی، حمید، مهدوی پور، اعظم، رضوانی، سودابه، (۱۳۹۸)، مفهوم و جایگاه تنظیم گری اقتصادی با تاکید بر پاسخگویی به جرایم بورسی، حقوق اسلامی، سال بیستم، شماره دوم، صص ۴۷۳-۴۹۸.
- ✓ برهانی، محسن، نوری، المیرا، (۱۳۹۶)، تعزیرات، هزینه های جرم و عدالت ترمیمی، دانشنامه عدالت ترمیمی، مجموعه مقاله های همایش بین المللی عدالت ترمیمی و پیشگیری از جرم، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- ✓ پورسید، بهزاد، صادقی، محمد، محمدی، شهرام، (۱۳۹۶)، شورای رقابت از جایگاه حقوقی تا صلاحیت قیمت گذاری خودرو، فصلنامه مجلس و راهبرد، دوره ۲۴، شماره ۹۱، صص ۳۴۳-۳۷۰.
- ✓ جوانمردی، محمد، (۱۳۹۳)، نقض مقررات در ارائه اسناد و مدارک به سازمان بورس و اوراق بهادار، فصلنامه بورس اوراق بهادار، دوره ۷، شماره ۲۶، صص ۱۲۷-۱۶۲.
- ✓ قورچی بیگی، مجید، (۱۳۹۴)، جرم شناسی جرایم یقه سفیدها، تهران: انتشارات دادگستر.
- ✓ قورچی بیگی، مجید، (۱۳۹۷)، پاسخ دهی به جرایم اقتصادی: از راهبردهای کیفری تا حقوق تنظیمی اقتصادی، سیاست جنایی ایران در برابر بزهکاری اقتصادی، تهران: انتشارات میزان.
- ✓ گسن، رمون، (۱۳۹۲)، جرم شناسی بزه کاری اقتصادی، چاپ دوم، ترجمه و تحقیق شهرام ابراهیمی، تهران: میزان.
- ✓ مومنی، فرشاد، قاسمی، عبدالرسول، شکوهی، محمدرضا، عظیم زاده آرانی، محمد، (۱۳۹۵)، تحلیل مقایسه ای اقتصادی تنظیم گری با توجه به موضوع حقوق رقابت از دیدگاه اقتصاد اسلامی و اقتصاد متعارف، مطالعات اقتصاد اسلامی، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱۴۹-۱۷۶.
- ✓ میرسعیدی، سیدمنصور، زمانی، محمود، (۱۳۹۲)، جرم اقتصادی، تعریف یا ضابطه، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، دوره ۲، شماره ۴، صص ۱۶۷-۱۹۹.
- ✓ نوبهار، رحیم، تقی زاده، مریم السادات، (۱۳۹۸)، درآمدی بر ارزیابی سیاست جنایی، دایره المعارف علوم جنایی، کتاب چهارم، تهران: انتشارات میزان.
- ✓ نیازپور، امیرحسین، (۱۳۹۶)، تکالیف سازمان بورس و اوراق بهادار در زمینه پیشگیری از جرم، فصلنامه راهبرد، سال ۲۶، شماره ۸۲، صص ۳۲۷-۳۵۵.
- ✓ هوساک، داگلاس، (۱۳۹۶)، حقوق کیفری به مثابه آخرین راه حل، تهران: انتشارات میزان.
- ✓ Bagheri, M., & Asgharnia, M. (2013). Monopoly and competence: An approach to necessity of regulatory powers. *Quaternary of Private Law Thought*, 1(1), 31-59.
- ✓ Dubash, N. K., & Morgan, B. (2012). Understanding the rise of the regulatory state of the South. *Regulation & Governance*, 6(3), 261-281.
- ✓ Morgan, A., & Homel, P. (2013). Evaluating crime prevention: Lessons from large-scale community crime prevention programs. *Trends and issues in crime and criminal justice*, (458), 1-12.